

УДК 338.434 (477)

О. С. Ткаченко,
к. е. н., старший викладач кафедри обліку, оподаткування та управління
фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-7795-9293

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.12.27

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ — РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

О. Tkachenko,
Ph.D. in Economics, Senior Lecturer of the Department of Accounting, Taxation
and Management of Financial and Economic Security, Dnipro State Agrarian and Economic University

STATE SUPPORT FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES — REALITY TODAY

У статті досліджено напрями державної підтримки сільськогосподарських підприємств України. Вивчено механізм державної підтримки аграрного сектору, який регулюється нормативно-правовими актами. Проаналізовано систему оподаткування в аграрному секторі та їх поступову зміну за останні декілька років. Зокрема спеціальний режим оподаткування ПДВ та єдиний податок четвертої групи.

Розглянуто Єдину комплексну стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015—2020 роки, яка націлена на комплексне проведення низки реформ, на які вже довгий час чекають виробники сільськогосподарської продукції, аграрний бізнес і сільське населення.

Вивчено комплекс показників для визначення й оцінки заходів сукупної підтримки підприємств сільськогосподарства за даними міжнародної Організації економічного співробітництва та розвитку, до яких відносяться оцінка підтримки виробника, оцінка підтримки загальних послуг, оцінка підтримки споживачів, оцінка загальної підтримки.

The article deals with the directions of state support of agricultural enterprises of Ukraine. The mechanism of state support to the agrarian sector, which is regulated by normative-legal acts, is studied. The tax system in the agrarian sector and its gradual change in the last few years have been analyzed. In particular, the special VAT regime and the only tax in the fourth group.

The Integrated Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas for 2015—2020 is considered, which is aimed at the complex implementation of a series of reforms, which have long been waiting for agricultural producers, agribusiness and rural population.

Agricultural enterprises, due to their specificity, are not able to function effectively without state support of domestic producers at the level of normative and legislative support, which by virtue of the said serves as the basis for its development; without budget support; without a reasonable price policy for foodstuffs; without financial and credit support and tax regulation of the main activity and agrarian infrastructure; without standardization of quality of raw materials and finished products; without monitoring of the agrarian market and relevant marketing strategies for increasing competitiveness.

A set of indicators for the determination and evaluation of measures of aggregate support for agricultural enterprises has been studied according to the data of the International Organization for Economic Cooperation and Development, which include:

- **Producer Assessment (PSE), representing transfers provided by producers individually.**
- **General Service Support Assessment (GSSE), representing transfers provided by producers, that is, services that benefit agriculture, but whose initial decline is not at the level of individual farms.**
- **Customer Support Assessment (CSE), representing transfers provided to consumers. CSE is almost always negative, as consumer transfers for market price support policies outweigh any consumer subsidies from taxpayers that can be provided to consumers.**
- **An estimate of total support (TSE) representing the sum of the three components mentioned above and shows the total amount of transfers received by agriculture from taxpayers and consumers as a result of sector support policies.**

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, державна підтримка, податок на додану вартість, єдиний податок четвертої групи, бюджет.

Key words: agricultural enterprises, state support, value added tax, single tax of the fourth group, budget.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У нестабільних економічних умовах значна кількість сільськогосподарських підприємств України мають велику потребу у фінансових ресурсах. Згідно з єдиною

комплексною стратегією розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015—2020 роки 75% сільськогосподарських підприємств мають обмежений доступ до ресурсів, що є ключовою перепорою для

подальшого зростання та інвестицій. Внутрішнє самофінансування у вигляді заощаджень прибутку (60%) та особистих заощаджень (13%) залишається найбільш поширеним джерелом ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств. Значна частина виробників сільськогосподарської продукції негайно продає 80—100% свого врожаю для поповнення обігових коштів [5].

Управління процесами у аграрній сфері відбувається в тому числі за допомогою державної політики бюджетної підтримки сільського господарства. Така підтримка для вітчизняної галузі притаманна в усі періоди розвитку сільського господарства тому питання є досить дослідженим. Проте нові економічні та політичні реалії вносять свої корективи і процес державного регулювання потребує постійного наукового супроводження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема державної підтримки сільського господарства завжди була актуальною. Зокрема цьому питанню присвячені наукові розробки В. Андрійчука, Т. Арестенко, Б. Данилишина, М. Дем'яненка, А. Діброви, О. Бородіної, М. Латиніна, О. Могильного, В. Месель-Веселяка, Т. Осташко, Б. Пасхавера, П. Саблука, Л. Тулуша та ін.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є висвітлення сучасного стану, методів і способів підтримки сільськогосподарських підприємств з боку держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Механізм державної підтримки аграрного сектору регулюється Законом України "Про державний бюджет України" на відповідний рік [8] і Законом України "Про державну підтримку сільського господарства України" від 24.06.2004 № 1877-IV [9], а порядок витрачання бюджетних коштів щорічно визначається окремими постановами Кабінету Міністрів України. У державній підтримці сільськогосподарських товаровиробників держава повинна не тільки сприяти індивідуальному підходу, а й стимулювати їх розвивати власну збутову інфраструктуру, що допоможе позбавитись від посередників у сільському господарстві та наблизитись до світових моделей розвитку агропромислового комплексу [10].

Україна, починаючи з 1991 року, активно підтримує національне сільське господарство у різних формах. При цьому, за розрахунками ОЕСД, до 2017 року левова частка державної підтримки сільського господарства надходила на підприємства не як прямі державні субсидії, а у формі податкових пільг. Зокрема спеціальний режим оподаткування ПДВ діяльності у сфері сільського та лісового господарства і рибальства дозволяв не сплачувати до бюджету різницю між податковим зобов'язанням і податковим кредитом, а використовувати цю різницю для закупівлі виробничих ресурсів.

До 1 січня 2016 року всі суми нарахованого ПДВ сільськогосподарські підприємства не сплачували до бюджету, а залишали у себе для розвитку власної діяльності. У 2016 році для них було введено в дію перехідні положення, згідно з якими механізм сплати нарахованих сум зобов'язань по ПДВ такий: операції із зернови-

ми та технічними культурами приносять 85% до державного бюджету, 15% спрямовуються на спеціальний рахунок; операції з продукцією тваринництва — 20% до державного бюджету, 80% спрямовуються на спеціальний рахунок; операції з іншими сільськогосподарськими товарами та послугами — 50% до державного бюджету, 50% спрямовуються на спеціальний рахунок. З 1 січня 2017 року сільськогосподарські підприємства — платники ПДВ перейшли на загальну систему нарахування й сплати цього податку, тобто всі суми зобов'язань повністю сплачувались до державного бюджету. Отже, спеціальний режим оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників був фактично скасований.

Окрім спеціального режиму ПДВ, протягом декількох років аграрії були звільнені від значної частини податків, сплачуючи замість них фіксований сільськогосподарський податок. З 1 січня 2015 року вступила в дію нова податкова реформа, яка відобразила свій вплив також на аграрний сектор України. Для сільського господарства замість фіксованого сільськогосподарського податку запроваджено єдиний податок для платників четвертої групи. Згідно з чинним законодавством, а саме Податковим кодексом України (ПК).

Відповідно до ПКУ об'єктом оподаткування сільськогосподарських підприємств, які входять до IV групи єдиного податку є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, ставків, озер, водосховищ), що перебувають у власності сільськогосподарського товаровиробника або надані йому в користування, у т. ч. на умовах оренди [6].

Базою оподаткування податком для платників IV групи — сільськогосподарських товаровиробників — є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь (ріллі, пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень). При цьому враховують коефіцієнт індексації, який визначається на 1 січня базового податкового року (відповідно до порядку, встановленого п. 292 1.2 ПКУ) [7].

Сьогодні в державі діє Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015—2020 роки. Вона націлена на комплексне проведення низки реформ, на які вже довгий час чекають виробники сільськогосподарської продукції, аграрний бізнес і сільське населення. Ця стратегія визначає розвиток сільського господарства й сільських територій на довгострокову перспективу, створює базу для стабільної і прозорої правової системи, яка спрямована на поліпшення ділового клімату, протидію корупції і стимулювання інвестицій у модернізацію аграрного сектору економіки. Вона також створює підґрунтя для проведення інституціональної реформи, необхідної для ефективного контролю й реалізації означених заходів [5].

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств реалізується через надання дотацій на період з 1 січня 2017 року до 1 січня 2022 року, щоби хоч якось підтримати їх у зв'язку з відміною спеціального режиму з ПДВ. Кошти для цього були передбачені в Держбюджеті на 2017—2019 роки. Так, видатки за програмами розвитку підприємств АПК у бюджеті 2017 року склали 3,7 млрд грн, з яких із загального фонду спря-

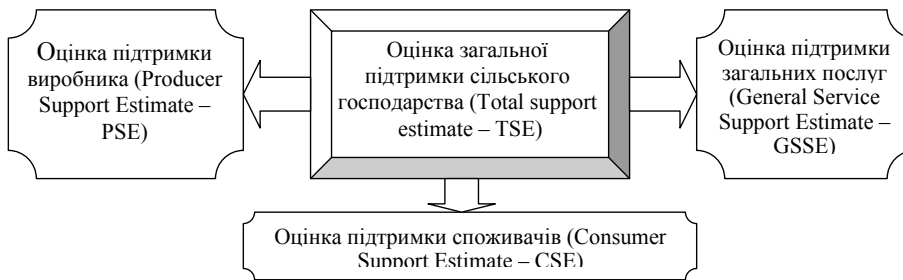

Рис. 1. Комплекс показників для визначення й оцінки заходів сукупної підтримки підприємств сільського господарства за OECD

Джерело: складено автором за даними OECD [1].

мовувались 2,2 млрд грн, зі спеціального фонду — 1,5 млрд грн. Підтримка розвитку підприємств АПК передбачається в таких напрямках, як здешевлення кредитів (300 млн грн); підтримка заходів в агропромисловому комплексі (55 млн грн); підтримка закладання молодих садів, виноградників та ягідників, а також нагляд за ними (75 млн грн); надання кредитів фермерським господарствам (25 млн грн); підтримка тваринництва (210 млн грн); фінансова підтримка сільгоспвиробників (1,5 млн грн) [4].

Сільськогосподарські підприємства, у силу своєї специфіки, не в змозі ефективно функціонувати без державної підтримки вітчизняних товаровиробників на рівні нормативно — законодавчого забезпечення, яка в силу вказаного виступає базою для її розвитку; без бюджетної підтримки; без розумної цінової політики на продовольчі товари; без фінансово-кредитного забезпечення та податкового регулювання основної діяльності й аграрної інфраструктури; без стандартизації якості сировини та готової продукції; без моніторингу аграрного ринку та відповідних маркетингових стратегій підвищення конкурентоспроможності [2]. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств є важливим аспектом в процесі їх економічного оздоровлення.

Аналіз закордонного досвіду свідчить про те, що уряди розвинених країн, як-от: США, Франція, Німеччина, Англія та інші здійснюють активну державну підтримку аграрного сектору економіки, оскільки від його стану залежить продовольча безпека країни. Провідною установою в оцінці заходів сукупної підтримки підприємств сільського господарства в світі є міжнародна Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD). Комплекс показників для визначення й оцінки заходів сукупної підтримки підприємств сільського господарства за OECD наведено на рисунку 1.

На рисунку 1 наведено систему показників, за якими проводиться оцінка рівня підтримки сільського господарства в країнах, що входять до OECD. Основними показниками моніторингу і аналізу підтримки сільськогосподарства згідно з OECD є:

- оцінка підтримки виробника (PSE), що представляє трансферти, надані виробниками індивідуально;

- оцінка підтримки загальних послуг (GSSE), що представляє трансферти, надані виробниками, тобто послуги, які приносять користь сільському господарству, але чиє початкове падін-

ня не на рівні окремих фермерських господарств;

- оцінка підтримки споживачів (CSE), що представляє трансферти, надані споживачам. CSE — є майже завжди негативним, тому що трансферти від споживачів за ринкової політики підтримки цін переважають будь-які споживчі субсидії від платників податків, які можуть бути надані споживачам;

- оцінка загальної підтримки (TSE), що представляє суму трьох вищезгаданих компонентів та показує загальну суму трансфертів, яку отримує сільське господарство від платників податків та споживачів у результаті політики підтримки галузі.

Аналіз динаміки загальної підтримки TSE деяких країн світу та України наведено в таблиці 1.

Аналіз таблиці 1 свідчить, про те, що закордонні виробники сільськогосподарської продукції отримують державну підтримку, розмір якої в 2015 році у порівнянні з 2010 роком знизився. Найбільш підтримку в сільському господарстві отримують сільськогосподарські товаровиробники в країнах ЄС і США відповідно на суму майже 104 та 77 млрд дол. США.

Сільське господарство України, за даними OECD, має від'ємне значення показника TSE. Така ситуація зумовлена скороченням державної підтримки впродовж досліджуваного періоду (2010—2015 рр.) внаслідок погіршення економічної ситуації та обмежених можливостей державного бюджету України.

Аналізуючи державну підтримку підприємств сільського господарства в Україні, слід зазначити, що наразі сільське господарство в Україні є одним із ключових секторів економіки: воно формує 24% випуску продукції та 18% ВВП країни;

- продукція підприємств АПК становить 38,2% товарного експорту (у 2015 році це 14,6 млрд дол. США — з I по IV групу УКТЗЕД), при цьому на країни Азії припадає 47,2% експорту вітчизняної агропромислової продукції, ЄС — 27,9%;

- з виробництва зернових культур та соняшникової олії Україна входить у сімку світових лідерів;
- сільське господарство є найбільш стабільно працюючим сектором економіки. Так, сільськогосподарське виробництво за досліджуваний період переважно демонструвало позитивну щорічну динаміку за виключенням деяких років, коли переважали негативні фактори впливу природно-кліматичних умов.

Таблиця 1. Сукупна підтримка сільського господарства, млрд дол. США

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення 2015 р. до 2010 р.	
							+,-	%
Україна	2648,4	-69,55	1334,4	-738,7	-2802	-1709	-4357,1	-64,52
ЄС (28)	121485	127345	127679	138201	125020	104245	-17240,0	85,81
Казахстан	1370,3	2260,4	2573,7	2710,7	2371,9	2626,4	1256,1	191,66
Канада	9347,9	9898,7	9867,6	7661,3	7183,1	6048,6	-3299,4	64,70
США	81752	83794	89237	87892	98094	76854	-4898,4	94,01
Австралія	2118,9	2660,8	2168,9	2199,3	1882,3	1547,1	-571,7	73,02

Джерело: складено автором за даними OECD [1].

У цілому за період з 2007 по 2015 роки сільськогосподарське виробництво зросло на 44,8%, в той час як ВВП зменшився на 19,6%. Тобто в аграрному секторі державна підтримка показала себе високоєфективною, а відповідно і виправданою, але наразі виникає проблема в державній підтримці підприємств сільського господарства країни, уряд всупереч коаліційній угоді, вносить до парламенту рішення відповідно до вимог МВФ, щодо поступового скасування фактично єдиної значимої за обсягами державної підтримки агросектору — спеціального режиму оподаткування ПДВ, який передбачав збереження у сільгоспвиробників обсягів нарахованого ПДВ для використання їх на власні виробничі цілі. І тепер вже не стоїть питання "забезпечення якісного стрибка", а стоїть питання загалом спроможності вітчизняного агропромислового комплексу зберегти наявний рівень розвитку та наявні конкурентні позиції сільськогосподарських підприємств України на світовому продовольчому ринку [3].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Результати дослідження дали можливість дійти висновку, що державна підтримка, як інструмент підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах економічної кризи є не досить ефективною. Тому необхідно здійснювати пошук внутрішніх резервів для відновлення платоспроможності, покращення економічної стійкості та зниження ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств.

Подальші дослідження будуть зосереджені на вивченні державної підтримки дрібних сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) [Online access]: http://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/data/oecd-agriculture-statistics/agricultural-support-estimates-edition-2016_83ff9179-en;jsessionid=57qa72ieipc0f.x-oecd-live-03?isPartOf=/content/datacollection/agr-data-en
2. Арестенко Т.В. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств та їх конкурентоспроможність // Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки). — Мелітополь. — 2013. — № 2 (5). — С. 22—28.
3. Данилиши Б. Нова державна підтримка агропромислового комплексу — шлях в нікуди [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html
4. Державна підтримка аграрного сектору у 2017 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.aau.org.ua/uk/publications/web/206>
5. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015—2020 роки [Електронний ресурс]. — Проект 26 жовтня 2015 р. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/system/files/Єдина%20комплексна%20стратегія%20розвитку%20сільського%20господарства%20та%20сільських%20територій%20на%202015-2020.pdf>
6. Особливості оподаткування сільськогосподарських підприємств — платників єдиного податку IV групи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://devisu.ua/uk/taxes/6571-osoblivosti-opodatkuvannja-silskogospodarskih-pidpriemstv--platnikiv-edinogo-podatku-iv-grupi>

devisu.ua/uk/taxes/6571-osoblivosti-opodatkuvannja-silskogospodarskih-pidpriemstv--platnikiv-edinogo-podatku-iv-grupi

7. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

8. Про державний бюджет України на 2018 рік: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 3—4. С. 5. Ст. 26.

9. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 49. Ст. 527.

10. Чернієнко О.О. Сучасні проблеми державного регулювання ринку цукру. Економіка АПК. 2012. № 2. С. 61—65.

References:

1. Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), available at: http://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/data/oecd-agriculture-statistics/agricultural-support-estimates-edition-2016_83ff9179-en;jsessionid=57qa72ieipc0f.x-oecd-live-03?isPartOf=/content/datacollection/agr-data-en (Accessed 1 June 2019).
2. Aristenko, T.V. (2013), "State support of agricultural enterprises and their competitiveness", Zbirnyk naukovykh prats' TDAU (ekonomichni nauky), vol. 2 (5), pp. 22—28.
3. Danylyshy, B. (2016), "New state support for the agro-industrial complex is the way to nowhere", available at: https://lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html (Accessed 27 April 2019).
4. Agrarian Union of Ukraine (2016), "Government support of the agrarian sector in 2017", available at: <http://www.aau.org.ua/uk/publications/web/206> (Accessed 29 April 2019).
5. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2015), "The Integrated Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas for 2015—2020", available at: <http://minagro.gov.ua/system/files/Єдина%20комплексна%20стратегія%20розвитку%20сільського%20господарства%20та%20сільських%20територій%20на%202015-2020.pdf> (Accessed 31 April 2019).
6. De Visu (2018), "Features of taxation of agricultural enterprises — payers of the single tax group IV", available at: <http://devisu.ua/uk/taxes/6571-osoblivosti-opodatkuvannja-silskogospodarskih-pidpriemstv--platnikiv-edinogo-podatku-iv-grupi> (Accessed 30 April 2019).
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "The Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 2 June 2019).
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), Law of Ukraine "About the state budget of Ukraine for 2018", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 3—4.
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), Law of Ukraine "About state support of agriculture of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 49.
10. Cherniienko, O.O. (2012) "Modern problems of state regulation of sugar market", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 61—65.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2019 р.